

Biró István*
Kolozsvár

Impériumváltás után. A kolozsvári Református Theológiai Fakultás és a második bécsi döntés**

Az elmúlt két évszázadban Erdély többször is gazdát cserélt: része volt a Habsburg Birodalomnak, majd az Osztrák–Magyar Monarchiának, az első világháborút lezáró trianoni békediktátum után Románia része lett, később pedig Észak-Erdély került négy évig ismét magyar fennhatóság alá. A terület mai jogi státuszát az 1947-es párizsi békeszerződésben határozták meg, ahol a győztes nagyhatalmak bizonyos feltételek mellett ugyan, de kimondták Erdély tényleges odacsatolását Romániához. A közigazgatási és impériumváltási folyamatok jelentős mértékben meghatározták az erdélyi reformátusság életét is.

Tanulmányunkban egy ilyen hatalomváltási folyamatot vizsgálunk meg, és pedíg azt, hogy az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés milyen hatást gyakorolt az erdélyi református egyházi felsőoktatási intézményére, a Kolozsvári Theológiai Fakultásra.

A nemzetközi történetírás elsősorban a tengelyhatalmak diplomáciai tevékenységeihez köti a bécsi döntéseket.¹ Ennélfogva tudományos vizsgálatuk sokáig tabunak számított. Az 1989-es rendszerváltásig egyházi kontextusban nem lehetett kutatni a döntésekhez köthető eseményeket. Ebben a dolgozatban tehát a Kolozsvári Theológiai Fakultás második bécsi döntés utáni helyzetét elemezzük, és a következő kérdésekre keresünk választ:

* Biró István (Székelyudvarhely, 1994) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet (KPTI) elsőéves magiszterhallgatója. Középiskolai tanulmányait Segesváron végezte, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetem politikatudományok szakán szerzett oklevelet. 2017-től a KPTI hallgatója, s egyben másodéves magiszteri hallgató a BBTE Történelem és Filozófia karán. Érdeklődési és kutatási területei: az Erdélyi Református Egyházkerület 20. századi szervezete és működése, oktatástörténete, valamint az erdélyi református elit helye az 1918 és 1948 közötti magyar társadalomszervezésben, kisebbségpolitikában.

** Jelen tanulmány Magyarország Collegium Talentum programjának támogatásával készült.

¹ A második bécsi döntést az 1938. november 2-án kihirdetett első bécsi döntés előzi meg, amelynek következtében mintegy 12 000 km²-nyi terület került ismét magyar fennhatóság alá. A visszacsatolt országrészben a lakosság etnikai összetétele az 1938-as magyar összeírás alapján a következő volt: 1 041 401 fő, ebből 879 007 magyar (84,4%) és 123 864 szlovák nemzetiségű (11,9%). Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris Kiadó, Budapest 2002, 146.

- Hogyan és milyen módon zajlottak le az impériumváltást követő első hetek és intézkedések?
- Milyen felmerülő kérdésekkel kellett szembenéznie az akkori vezetésnek?
- Hogyan hatott a döntés az intézet vezetőségére, és miként látták mindezt az intézet tanárai?

A fakultás helyzete a román uralom alatt

A fakultás történetében új fejezet kezdődött Erdély 1919-es román megszállása után. Át kellett szervezni a lelkészképzés külső és belső életét, ez az útkeresés pedig rányomta a bélyegét a fakultás működésére. A következő másfél évtizedben, azaz 1936-ig a tanári kar kicserélődött. A Monarchia összeomlását követően a lelképásztorképzés két leglényegesebb szempontja a képzés gyakorlatiasítása, valamint a magyar társadalomszervezési feladatok ellátása volt.²

Az 1919 és 1940 közötti huszonegy tanév alatt összesen 504 teológiai hallgató szerzett lelkészi oklevelet úgy, hogy ebben az időszakban a kolozsvári fakultás nyújtott képzési lehetőséget az erdélyi magyar lutheránus egyház, valamint a Szerb–Horvát Szlovén Királyságban, a későbbi Jugoszláv Királyságban élő magyar református egyház jövődöbéli lelkészei számára is.³

Az 1937–1938-as tanévtől kezdődően az addig négy évet felölelő képzést öt-évesre bővítették a fakultáson, ugyanis a református egyház vezetése azt a szempontot tartotta szem előtt, hogy a lelképásztorai a kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyarság megmaradásának minél hasznosabb eszközei lehessenek. Annak érdekében, hogy a kimondottan lelkészi szolgálathoz társított új és „sajátos” feladatkört sikeresen láthassák el, az ötödik évfolyam növendékei a csombordi gazdasági iskolában kaptak különböző gazdasági képzést. A képzés kibővítése nehézségeket és heves vitákat szült, amelyeknek az 1939-es tantervreform vetett véget. Gönczy Lajos igazgató három pontban határozta meg a reform célját:

„Az első (I. év) a szükséges alapismereteket (nyelvek, filozófia, hitvallás, ref. egyháztörténet a magyar történelem háttérével, magyar nyelv, társas élet, szónoklati gyakorlatok), a második (II–IV. évek) az eddigi elméleti tárgyakat és szemináriumokat, a harmadik (V. év) az 1937. esztendei kerületi közgyűlés által elfogadott gyakorlati és szellemtudományi és gazdasági diszciplínákat, illetve ezek munkáit foglalja magában.”⁴

² Gönczy Lajos: *A mi fakultásunk. A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás ismertetése*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.T., Kolozsvár 1940, 6.

³ Uo. 7.

⁴ Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995, 239.

Ehhez az is hozzátartozott, hogy az 5. évfolyam képzését végül teljes egészében Kolozsvárra helyezték vissza. Ez a második bécsi döntés után sem változott, nyilván nem is lehetett volna kivitelezni a határmódosítás miatt.

A magyar nemzetnevelő szolgálat tehát sajátos értelmet nyert a fakultás számára az 1919–1940-es időszakban. Olyan előadások hangzottak el, amelyek a hitépítést és a történelmi ismeretek bővítését szolgálták. Fellendült az írói tevékenység: a tanárok szerkesztették a *Református Család*, *Az Út*, a *Kiáltó Szó*, illetve *Káhinista Világ*, az *Ifjú Erdély* folyóiratot, s ezek mellett cikkeket jelentettek meg a *Pásztorújság*, *Helikon*, *Erdélyi Múzeum* periodikákban. A teológiai hallgatók felvállalták az iratterjesztést, tudományos és közéleti körökben, szórványmunkában, a kulturális önszerveződésben, a „magyar múlt emlékeinek mentését célzó munkában”, vagyis levéltári szolgálatokban vettek részt.⁵

A fakultás igazgatója a következőképpen foglalja össze a román uralom alatti 22 évet 1940-ben:

„Nincs szó, amellyel kellőképpen ki lehetne fejezni az elismerést azért az önzetlen és áldozatos szolgálatért, amelyet 22 esztendő alatt a Fakultás ifjúsága a román megszállás alatt nyögő magyarságnak tett ingyen, csupán az egyháza és népe iránti olthatatlan szeretettől űzve. Mert ez az ifjúság közben a szegénységnek súlyos keresztjét is hordozni volt kénytelen. Hiszen a szegény erdélyi magyarok közül is a legszegényebbek gyermekei jöttek – mint mindig – a papi pályára. A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás amikor visszatekint a román uralom alatti munkájára, a legbensőségesebben azért ad hálát Istennek, hogy ilyen ifjúságot küldött azokban a nehéz időkben.”⁶

A különböző társadalmpolitikai változások sodrásában egyre nagyobb terhek nehezedtek a fakultásra, azonban mégsem hoztak akkora változást, mint az 1939–1940-es tanévben bekövetkezett fordulat. A második bécsi döntés új fejezetet nyitott az egyetem és az erdélyi lelkipásztorképzés történetében, ugyanis új kihívások és megoldásra váró gondok jelentkeztek a hamar hattérbe került örömmámor után.

A második bécsi döntés és az erdélyi református egyház

1940 nyarán a román–magyar politikai viszony rendkívül feszült volt, s a kezdeti sikerek után (első bécsi döntés) ott volt a levegőben a magyar revíziós lehetőség, azonban ez sokkal inkább a határmenti sávra (Bihar és Szatmár megye)

⁵ Gönczy Lajos: *A mi fakultásunk*, 9.

⁶ Uo. 10.

korlátozódott volna, és az akkori helyzetnek megfelelően jelentős lakosságcserevel. Az egyházkerület vezetősége sem látta lehetségesnek, hogy Magyarország számára pozitív területnyereség a Székelyföldet vagy akár a belső erdélyi területeket érintené. Ezt bizonyítja az augusztus 29-i igazgatótanácsi gyűlés jegyzőkönyve, ugyanis itt nem találunk semmiféle utalást arra, hogy számítottak volna bármiféle hatalomváltásra.⁷ Vásárhelyi János, az egyházkerület akkori püspöke a háború után úgy emlékezett vissza, hogy bár sejtette a „viharos események bekövetkezésének lehetőségét”, az akkori gyűlés idején egyáltalán nem számítottak arra, ami augusztus 30-án történt Bécsben.⁸

A második bécsi döntés értelmében Erdély északi részét Székelyfölddel, Kolozsvárral, Nagyváradal, Szatmárnémetivel együtt visszacsatolták Magyarországhoz. Ez összesen 43 104 km² területet jelentett, az 1920-ban elcsatolt területek mintegy 2/5-ét. Dél-Erdélyt Brassóval, Nagyszebennel, Gyulafehérvárral, Nagenyeddel, Tordával, a bánági részeket Araddal és Temesvárral Romániának ítélték. Ez mintegy 60 000 km² területet jelentett. Az 1941-es magyar népszámlálás értelmében a magyar uralom alá került részekben mintegy 1,34 millió magyar ajkú lakos volt, ami az össznépesség 52,1%-át tette ki. Romániában hozzávetőlegesen félmillió magyar maradt 1940 augusztusában. A statisztikák, vagyis az 1930-as román és az 1941-es magyar népszámlálási adatok közötti eltérések elsősorban a természetes népszaporulat és a döntést követő etnikai menekültek számlájára írható.⁹

A döntés értelmében az Erdélyi Református Egyházkerület (EREK) területileg és a hívek tekintetében is kettészakadt. Az egyházmegyék esperesei által beküldött kimutatások alapján Magyarországhoz került a hívek 71,69%-a (369 824 fő), Romániában 145 851 református maradt, az EREK-hez tartozó 515 175 lélek 28,31%-a. A gyulafehérvári, a hunyadi, a nagyenyedi, a nagyszebeni és az óromániai (regáti) egyházmegyék Romániához, a bekecsalji, a dési, a görgényi, a kézdi, az orbai, a széki és a szilágyszolnoki teljes egészében Magyarországhoz kerültek. A többi egyházmegye esetében az erdővidéki, az udvarhelyi, a kalotaszegi, a kolozsvári, a marosi nagyrészt a magyar, illetve a kükküllői a román uralom alá került. A nagysajói és a sepsi egyházmegye az arányokat tekintve nagy részben Magyarországhoz kerültek, azonban jelentős területek maradtak Romániában. Az előbbi

⁷ *Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának ülésjegyzőkönyvei. II. ülés/1940, 22.* Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának Levéltára [IgtanLvt].

⁸ Nagy Alpár-Csaba: *A dél-erdélyi református egyházkerületi rész története 1940–1945.* L'Harmattan, Budapest 2012, 24.

⁹ L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2001, 310–315.

esetében a Mezőség, utóbbiban pedig Brassó és környéke.¹⁰ Juhász István számításai is ezeket az adatokat támasztják alá. Ezek szerint kb. 140 000-145 000 református maradt Romániában, és ha ezekhez hozzáadjuk a Királyhágómelléki Református Egyházkerület (KREK) elszakított részeit is, Aradot, Temesvárt, Lugost és környékét, akkor ez a szám további 60 000 fővel gyarapszik, tehát összesen mintegy 200 000-210 000 református maradt a déli területeken.¹¹ Összefoglalva: minden harmadik romániai református magyar Romániában, háromból kettő viszont Magyarországon élt.

A váratlanul beköszöntött új helyzetben mihamarabb meg kellett hozni az egyházkormányzati döntéseket. Vásárhelyi János visszaemlékezései szerint három lehetőség kínálkozott a kialakult nehézség orvoslására: az egyik a látszólagos egység megőrzése lett volna a római katolikus példára, viszont azzal a különbséggel, hogy míg a református püspöki hivatal kolozsvári székhelye Magyarország része lett, addig a római katolikus erdélyi főegyházmegye gyulafehérvári székhelye Romániában maradt. A teljes közigazgatási kettészakadást is fontolórra vették második opcióként, ezt azonban a folyamatos bizonytalan helyzet miatt nem lehetett volna megvalósítani, és mindemellett sem a magyar, sem a román fél nem tekintett úgy a második bécsi döntésre, mint egy hosszabb távon fennmaradó állapotra, mivel mindkét fél „többet” és az általa „igazságosnak” vélt határokat szeretette volna. Emiatt egy harmadik lehetőségre esett a választás: kineveztek egy ideiglenes intézőbizottságot, amelyre átruházták a kerületi vezetést a Romániában maradt területeken.¹²

1940. augusztus 31-én, vagyis a döntést követő napon Vásárhelyi János püspök egy rendkívüli értekezletet hívott össze az igazgatótanács azon tagjaiból, akik Kolozsváron tartózkodtak, hogy megvitassák a váratlan helyzetet. A gyűlésen hat pontban döntöttek a kezdeti intézkedésekről: 1. teljes felelősségvállalás a Romániához került egyházközségekért; 2. ideiglenes intézőbizottság létrehozása Bethlen Bálint főgondnok és Nagy Ferenc esperes vezetésével; 3. Nagyenyed legyen az intézőbizottság székhelye; 4. kapcsolat kiépítése a bánági területekkel; 5. az optálások visszaszorítása, ugyanis a második bécsi döntés hírének elterjedése után nagyon sok lelkipásztor és vallástanár kérte áthelyezését Észak-Erdélybe (az igazgatótanács iktatókönyve számtalan ilyen kérelmet tartalmaz ebből az időszakból);

¹⁰ *Jelentés a visszacsatolt és a Romániában maradt egyházközségek tárgyában, 1940. október 21.* IgtanLvt, 10897/1940.

¹¹ Juhász István: A romániai magyar református egyház. In: *Kiáltó Szó* 14. (1940/9–10), 107–108.

¹² Nagy Alpár-Csaba: *i. m.* 25–26.

6. az iskolák megnyitására vonatkozóan pedig elrendelték, hogy azok „alkalmazkodjanak a helyi állami iskolák intézkedéseihöz”.¹³

A magyar csapatok szeptember 11-én vonultak be Kolozsvárra, a hivatalos ünnepséget viszont négy nappal később, szeptember 15-én (vasárnap) tartották Horthy Miklós kormányzó és Teleki Pál magyar miniszterelnök jelenlétében. Vásárhelyi János a református egyház nevében mondott beszédet mindkét ünnepségen.¹⁴

A református egyház jelentős mértékben kivette részét a hatalomváltás utáni újjászervezésben. Néhány nap leforgása alatt nagyon sok dél-erdélyi menekült érkezett Kolozsvárra, akiknek ideiglenesen a szeretetházban, a református kollégiumban, az elemi iskolákban és a teológiai fakultás épületében biztosítottak helyet. Mindhárom református konviktus (étkeзде) egyenként „száz-százhusz menekültnek főz minden nap ebédet” – írta László Dezső. Jelentős szerep hárult a nőszövetségre és a diákságra is. A bevonulási ünnepségre alig lehetett diákokat összeszedni, mivel nagy részük a szeretetszolgálatban vett részt. Csaknem húsz-ezer menekültől kellett gondoskodni, ezt pedig csak úgy tudták elérni, hogy „az egész város magyarsága összefogott ebben”.¹⁵ László Dezső így zárta a beszámolót:

„A lezárult kisebbségi évek végén tartott ünnepek erőben, szolgálatkészségben, a más egyházakkal való együttműködés legteljesebb egységében mutatták meg egyházunkat. Ezek az Istentől nyert kegyelmi javak a könnyebbé vált viszonyok között még teljesebb szolgálatra köteleztek bennünket.”¹⁶

Szeptember 18-án nagyszabású gyűlést tartott a kerületi vezetés teológiai tanárok, tanácsosok, lelkipásztorok részvételével az igazgatótanács üléstermében. Itt határoztak a további feladatok elvégzéséről, valamint az esetlegesen felmerülő indítványok elfogadásáról és betervezéséről. Ennek a gyűlésnek az eredménye az espereseknek, lelkipásztoroknak címzett körlevél is, amelyet szeptember 20-án tettek közzé a *Református Szemlé*ben.¹⁷

¹³ Tavasz Sándor: Jegyzőkönyv az erdélyi református egyházkerület Igazgatótanácsának helyi (kolozsvári) tagjaiból alakult értekezlet 1940. augusztus 31-én tartott üléséről. In: *Református Szemle* 33. (1940/25), 386–388.

¹⁴ Ld. tovább Vásárhelyi János püspök üdvözlő beszéde. In: *Ellenzék* 61. (1940/211, szept. 15.), 3. Vásárhelyi János református püspök beszéde. In: *Ellenzék* 61. (1940/212, szept. 17.), 3.

¹⁵ László Dezső: Egyházunk szolgálatai a nagy változás idején. In: *Református Szemle* 33. (1940/26), (405–407) 405–406.

¹⁶ Uo. 407.

¹⁷ Ld. tovább Vásárhelyi János: Körlevél. Valamennyi nagytiszteletű esperes és tiszteletes lelkész a[tyánkf]jának. In: *Református Szemle* 33. (1940/26), 394–397.

Kari gyűlések és határozatok az ünnepek után

Szeptember 19-én délelőtt 10 órától a Kolozsvári Theológiai Fakultás tanári kara is gyűlést tartott. Gönczy Lajos, a fakultás akkori igazgatója még a napirendi pontok felolvasása előtt meleg szívvvel köszöntötte a tanári kar képviselőit, és felidézte az elmúlt napok ünnepeit, amelyen a tanári kar testületileg jelen volt, és ezt méltónak ítélte arra, hogy a jegyzőkönyvben is megörökítsék, mivel „Isten kegyelme a több mint húsz esztendő s rabságból” megszabadította őket.¹⁸

A szabadság azonban új feladatokkal párosult, el kellett halasztani a tanévnyitói ünnepeket. Gönczy Lajos igazgató három pontban foglalta össze a fakultás kérdéseit a második bécsi döntés nyomán. Az első az, hogy milyen lesz a fakultás viszonya a tudományegyetemmel az új helyzetben, ugyanis az 1895-ös megnyitásától a trianoni békeszerződésig az akkori Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemmel karöltve képezte a lelkészeket, illetve tanítókat, és ezt a kapcsolatot szerették volna visszaállítani és újjászervezni.¹⁹ A második megoldásra váró kérdés az egyetemes magyar református egyházzal való viszony, a harmadik pedig a királyhágómelléki teológiai hallgatók sorsa.

Az első pontban a tanári kar egyhangú határozatban mondta ki, hogy amennyiben a tudományegyetem visszaköltözik Kolozsvárra, visszaállítják a megszakadt együttműködést, tehát a fakultás hallgatói heti tíz órában látogathatják majd az egyetem bölcsészkarát, és tanárképzést szerezhetnek, ahogyan az 1920 előtt történt. Ezek mellett továbbra is fenn kívánták tartani a fakultás hat tanszékét még akkor is, ha ez a filozófiai-pedagógiai tanszék átszervezésével is járna.

Az egyetemes magyar református egyház és a fakultás viszonyát illetően felkérték az igazgatótanácsot, hogy biztosítsák a fakultás eddigi tantervét és munkáját, tehát hogy ne kelljen azokon változtatni. A tanári kar többek között a román nyelv heti két tanórás oktatását is meg szerette volna tartani, és azt a kérést is megfogalmazta, hogy az anyaország összes akadémiaja ismerje el a fakultás nem erdélyi hallgatóinak tanulmányait. Erre azért volt szükség, hogy a fakultás hallgatói adott esetben más akadémián is zavartalanul tudják folytatni teológiai tanulmányaikat. Ami a királyhágómelléki hallgatók sorsát illeti, a tanári kar úgy döntött, hogy azt Sulyok István püspökkel fogják megbeszélni; itt nyilván felmerült a Debrecenhez vagy Kolozsvárhoz való tartozás kérdése.²⁰

¹⁸ Ref. Theol. Tanárkari jegyzőkönyvek 1895–1948, 1940. szept. 19., 32–35. Az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára, Kolozsvár [EREK Lvt].

¹⁹ Buzogány Dezső: A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948.* Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, (5–28), 17–18.

²⁰ Ref. Theol. Tanárkari jegyzőkönyvek 1895–1948., 1940. szept. 19., 32–35. EREK Lvt.

A tanári kar arra vonatkozóan is hozott határozatot, hogy azon hallgatók számára, akik a rendkívüli körülmények miatt és saját mulasztásukon kívül akadályoztatnak tanulmányaikban, a „legmesszemenőbb” kedvezményt biztosítják, azaz vizsgára állhatnak és kollokválhatnak anélkül, hogy őket tanulmányi szempontból veszteség érné. A hallgatók létszámát tekintve mintegy 90-100 diákkal számoltak, ugyanis a délvidéki és a királyhágómelléki hallgatók jelentős lemorzsolódására is lehetett számítani.²¹

Szeptember 26-án a tanári kar újra gyűlést tartott. A tanévkezdéssel kapcsolatos ügyek mellett az igazgató beszámolt arról, hogy a királyhágómelléki püspök nem akadályozza hallgatóit abban, hogy Kolozsvárt vagy Debrecent válasszák.²²

A tanév megnyitása elmaradt a változások miatt, ezért október 20-ára tűzték ki. Fontos módosítás volt, hogy az első évfolyamra azokat a sikeresen felvételiző hallgatókat is felvették, akik nem rendelkeztek még érettségi oklevéllel, tehát ebben a tekintetben haladékot kaptak, az utolsó évesek (V. évfolyam) pedig teljesen bérmentve tanulhattak. Azon hallgatók esetében, akik katonai szolgálatot teljesítettek, úgy biztosítottak lehetőséget tanulmányaik folytatására, hogy a szolgálati idejük miatt elmaradt vizsgákat utólag tehették le, és ha ezt teljesítették, nem kellett évet ismételniük.²³

A tanévnyitó ünnepség

A fakultás tanári kara 1940. október 20-ára halasztotta a tanévnyitó ünnepséget, a minősítővizsgálatot pedig október 17-ére. A változásról október 8-án kelt levelében tájékoztatta az igazgató Vásárhelyi János püspököt.²⁴

Gönczy Lajos a 126. zsolnárból idézett évnyitó beszédében: *Hatalmasan cselekedett ezekkel az Úr! Hatalmasan cselekedett velünk az Úr, azért örvendezünk.* Ez volt az az alkalom, amikor a himnusz huszonkét év után először hangzott fel az intézet dísztermében. Azonban az öröm és a hálaadás mellett szükséges volt feltenni a kérdéseket: melyek azok a célok és feladatok, és melyek azok nehézségek, amelyekkel az intézet szembetalálta magát a második bécsi döntés után?²⁵ A tanári kar ezzel a programmal viszonyult e kérdésekhez: „ebbe az új időbe a régi lélekkel akar átlépni”. Ezt a programot az igazgató a következőképpen fejtette ki:

²¹ Ref. Theol. Tanárkari jegyzőkönyvek 1895–1948., 1940. szept. 19., 32–35. EREK Lvt.

²² Ref. Theol. Tanárkari jegyzőkönyvek 1895–1948., 1940. szept. 26. EREK Lvt.

²³ Uo.

²⁴ Gönczy Lajos értesítése az idei év kezdetéről és a minősítő vizsgáról. Az Erdélyi Református Püspökség Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban [ERÉK PL], 804/1940.

²⁵ Gönczy Lajos: Új idő – régi lélek. Évnyitó beszéd. In: uő (szerk.): *Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1940–41. tanévről.* A Ref. Theol. Fakultás, Kolozsvár 1941, (5–14), 5–7.

„Fakultásunk feladata az új, változott viszonyok között is marad a régi: a szabadító Krisztusnak engedelmeskedő lelkipásztorokat nevelni az ezen a földön élő reformátusok, az ezen a földön intézkedő református anyaszentegyház számára. Nem változott a feladat, mert ama végső, legmagasabb szempontból nézve, ahonnan az elmúlt idők minden változásai és próbái között is igyekeztünk fakultásunk munkáját nézni, az Ige világosságában nézve a mi református népünk és a mi református lelkipásztor nemzedékünk megmaradt annak, aki volt, megmaradt erdélyi magyar református népnek, megmaradt a kereszthordozás népének. Az erdélyi sors ma is az, mint volt tegnap és tegnapelőtt.”²⁶

Ezeket a megállapításokat Nagy Géza teológiai tanár is megerősíti. A fakultás történetét bemutató munkájában ekképpen foglalta össze az egyház és a lelkész-képző intézet második bécsi döntést követő elsődleges feladatait: a Dél-Erdélyben marad hívek szolgálata egyházi és nevelési téren, valamint ennek a szolgáltatnak az elősegítése. Ezekhez társult még a józan gondolkodás sürgetése, illetve annak megfékezése, hogy a többféle szélsőséges magatartás és az „ellentéteket szító” szellem beáramolják az egyház életébe. Úgy vélte, hogy a bécsi döntést követő nehézségek és gondok hamar megoldódtak, mivel az evangéliumon felépülő fakultás már kijárta „a kisebbségi élet nagy iskoláját.”²⁷ Nem tér ki azonban két súlyos gondra: a teológiai hallgatók létszámának csökkenésére és az anyagi helyzet fokozatos romlására.

A hallgatók számának alakulása a bécsi döntés következtében

Az 1940. november 15-én összeírt kimutatás alapján 86-an iratkoztak be az 1940–1941-es tanévre: 67 hallgató (77,90%) az erdélyi egyházkerülethez, 12 (13,95%) a királyhágómelléki egyházkerülethez, 4 (4,65%) pedig az evangélikus egyházhoz tartozott, és 3 (3,48%) szabadságon levő hallgató volt. Az első évfolyamra összesen 18-an kérték felvételüket.²⁸ Ha ezeket az adatokat a korábbi évek kimutatásaival hasonlítjuk össze, jelentős csökkenést láthatunk. 1938 őszen 149, 1939 őszen pedig 150 teológiai hallgatóval indult az oktatás, és 1940-ben mindössze 86 személy iratkozott be, ami -42,28%-os visszaesést jelent az 1938–1939-es tanévhez viszonyítva.

Nyilvánvaló, hogy ennek egyik közvetlen oka a második bécsi döntés volt, ugyanis a királyhágómelléki és a délvidéki hallgatók szinte teljes mértékben elmaradtak, és a dél-erdélyi hallgatók sem tudtak beiratkozni. Ennek történeti hátteré-

²⁶ Gönczy Lajos: *Új idő – régi lélek. Évnyitó beszéd*, 7–8.

²⁷ Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*, 271.

²⁸ *Ref. Theol. Tanárkari jegyzőkönyvek 1895–1948.*, 1940. nov. 15., 43. EREK Lvt.

ben az áll, hogy az 1920 és 1940 között végzett felvidéki és délvidéki református lelkészeket Kolozsváron képezték, mivel nem kaptak engedélyt arra, hogy Debrecenben vagy Budapesten végezzék teológiai tanulmányaikat, s ezért Kolozsvár biztosított számukra lehetőséget a lelkészi képesítés megszerzésére. A bécsi döntések után azonban a csehszlovák és jugoszláv területekhez csatolt magyarok jelentős része visszakerült az anyaországhoz, és így megnyílt az út az ottani akadémiák fele.²⁹

A hallgatók számának csökkenése
az 1938/1939-es tanévhez mérten számokban³⁰

Tanév	EREK	KREK	EV	JUG/HU	EGYÉB	ÖSSZ
1938/1939	85	42	10	7	5	149
1939/1940	87	42	8	6	7	150
1940/1941	67	12	4	0	3	86
1941/1942	60	9	1	0	0	70

A fenti táblázatból két fontos következtetést lehet levonni: az egyik a magyarországi, illetve délvidéki (jugoszláviai) hallgatók teljes elmaradása az 1940–1941-es tanévtől kezdődően, valamint a királyhágómellékiek jelentős lemorzsolódása, mivel ők a debreceni akadémiára mentek át. A másik fontos megállapítás az, hogy amennyiben csupán az erdélyi református hallgatókat vizsgáljuk, akkor a helyzet nem annyira kedvezőtlen, mintha csupán az összes beiratkozott hallgató számából vonnánk le valamiféle következtetést, azonban a csökkenés mégis releváns marad. Gönczy Lajos igazgató így jellemezte a jelenséget:

„A munkaterületünk összébb szorult. Nem leszünk ezután 3 ország, 2 egyház és 2 egyházkerület fakultása, ahonnan évente 40-ével, 50-ével, sőt 70-ével mennek munkába az ifjú aratók. Boldogok vagyunk, hogy ezt a szolgálatot 22 esztendőn keresztül megszakítatlanul végezhattük és örvendünk, hogy erre ilyen mértékben többé nincsen szükség. A munkaterületünk szűkebb lett, de végtelen horizontú maga az a munka, amely ezután vár reánk, és amelyet hálaadással vállalunk.”³¹

²⁹ Molnár János: Gönczy Lajos. In: Kozma Zsolt (szerk.): *i. m.* (319–336), 332–333.

³⁰ A táblázatok az 1939–1942 közötti teológiai értesítők és tanárkari jegyzőkönyvek adatai alapján készültek.

³¹ Gönczy Lajos: *Új idő – régi lélek. Émlyítő beszéd*, 13.

A hallgatók számának csökkenése az 1938/1939-es tanévhez mérten százalékban						
Tanév	EREK	KREK	EV	JUG/HU	EGYÉB	ÖSSZ
1938/1939	100%	100%	100%	100%	100%	100%
1939/1940	+2,35%	0%	-20%	-14,28%	+40%	+0,67%
1940/1941	-21,17%	-71,42%	-60%	-100%	-40%	-42,28%
1941/1942	-29,41%	-78,57%	-90%	-100%	-100%	-53,02%

Minden felsorolt megállapítással együtt a bécsi döntés következtében az erdélyi hallgatóknál is jelentős csökkenés tapasztalható. Míg a bécsi döntés előtti tanévben 2,35%-os volt a növekedés, addig a bécsi döntés utáni tanév kezdetekor már több mint 20%-kal kevesebb erdélyi hallgató iratkozott be a kolozsvári fakultásra. A csökkenés mértékének okát az elsőévesek alacsony számán túl a Nagy Ferenc esperes vezetésével újjászervezett Bethlen Gábor Teológiai Akadémiára jelentkezett hallgatók jelentik, ugyanis a dél-erdélyiek itt folytathatták teológiai tanulmányaikat.³² Az 1941–1942-es tanévben még inkább romlott a helyzet a világháború kitörése előtti évhez viszonyítva.

Összességében megállapíthatjuk, hogy közel három tanév alatt a fakultás erdélyi hallgatóinak egyharmadát, más kerületekből származó hallgatóinak pedig több mint 80%-át veszítette el. Amennyiben az évfolyamokat külön is megvizsgáljuk, még inkább tényszerű ez a csökkenés, ahol az 1940–1941-es tanév kezdetén főként a második és az ötödik évfolyamot érte veszteség. Az előbbi 40 főről 15 főre, utóbbi 33 főről 14-re apadt. Az alábbi táblázatban összesítve láthatjuk az értékeket:

Az évfolyamok létszámának csökkenése az 1938/1939-es tanévhez mérten						
Tanév	I évf.	II évf.	III évf.	IV évf.	V évf.	ÖSSZ
1939/1940	40	28	26	33	23	150
1940/1941	18	15	21	18	14	86
1941/1942	7	14	14	23	12	70

Amennyiben az adatokat történelmi perspektívában is megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy az 1943-as mélypont után csupán két évvel később (1915 szintén

³² Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*, 299–300.

mélypont volt az első világháború miatt, ugyanis ketten iratkoztak be az első évre) a második világháború lezárása után normalizálódott a hallgatói létszám.³³

A lelkészképzés állapota 1940 őszén. Hogyan tovább?

A tulajdonképpeni impériumváltás után két hónappal Gönczy Lajos levelet intézett az egyházkerület igazgatótanácsához. Ebben az anyaországhoz való visszatérést követő helyzetről olvasunk, amelyben a legsúlyosabb megoldandó feladatnak a teológiai hallgatók támogatásának és anyagi helyzetének a kérdéskörét látta, továbbá kiemelte, hogy a fakultás új helyzete újabb gondokkal párosult, amelyeket megfelelően szükséges kezelni.³⁴

Gönczy Lajos a következő jövőképet vázolta fel: ha nem sikerül megoldani a szerényebb anyagi háttérrel rendelkező teológiai hallgatók pénzbeli támogatását, akkor veszélybe kerül a lelképásztorképzés és a lelkészutánpótlás, és a fakultás elnéptelenedik. Ezt a gondot négy ok váltotta ki: a támogatások csökkenése, az infláció növekedése, a hallgatók anyagi helyzetének romlása, és a mindenképpen olcsóbb tanulási lehetőség biztosításának hiánya. Az igazgató szerint a legációkból származó jövedelem szintén csökkenni fog, mivel az addigi 180 helyből a bécsi döntés után 95 az egyházkerület új határain kívül rekedt: 50 legációs hely Romániában, 45 pedig a Királyhágómelléki Egyházkerületben maradt. Ezek közül sok nagy jövedelmű hely volt, mint például Bukarest, Brassó, Torda mindkét egyházközsége Romániában, Nagyvárad és Nagyszalonta pedig a KREK-ben.³⁵ A legációval kapcsolatos gondokat tehát az is súlyosbította, hogy az egyházkerületben nem maradt elegendő legációs hely.

További kérdések merültek fel azzal kapcsolatban is, hogy nem lehetett már számítani sem az addigi svájci segélyekre, sem a Dél-Erdélyben maradt Bethlenkollégium és az ottani egyházmegyék ösztöndíjaira, és kiesett a KREK fenntartási járuléka is. Ezzel párhuzamosan elképesztő méreteket öltött az infláció. A vezetőségnek 30%-kal kellett megemelnie a bentlakás és az étkezés díjait. Ez pedig azt eredményezte, hogy „a lelkészképzés drágább lett, mint más anyagilag kecsgetőbb világi pályára való készülés”.³⁶ Gönczy Lajos igazgató abban látta ennek okait, hogy míg az állami bentlakások és egyetemek különböző ösztöndíjakkal

³³ Ósz Sándor Előd: Egy beiratkozási anyakönyv tanulságai. A kolozsvári Református Teológiai Fakultás hallgatói 1895–1948. In: *Református Szemle* 111. (2018/4), (436–448), 437–438.

³⁴ *Az EREK Teológiai Fakultása igazgatóságának az EREK Igazgatótanácsához címzett levele.* IgtanLvT 1416/1940.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

rendelkeznek, és jelentős állami támogatásokban részesülnek, addig a Kolozsvári Theológiai Fakultás „egy fillérrel sem költhet többet annál, mint amennyit tagjaitól bevesz”.

A fakultás vezetősége két megoldást javasolt a helyzet orvoslására: állítsák vissza az 1918 előtti ösztöndíjakat, az igazgatótanács és az egyházkerületi közgyűlés pedig egyházi és állami támogatások igénybevitelével keresse meg az új források bevonásának lehetőségeit. A javaslatok szerint az államnak kell biztosítania a korábbi ösztöndíjakat, az egyházmegyéék és a nagyobb gyülekezetek pedig állandó legációk helyek és egyéni ösztöndíjak létrehozásával tudnának hozzájárulni a teológiai hallgatók anyagi helyzetének javításához „egyfelől azért, mert az állammal most lehet ezeket a kérdéseket elrendezni, másfelől” már a tanév végén szükséges meghirdetni az új lehetőségeket, hogy a frissen érettségiző potenciális hallgatók tájékoztatást kapjanak – olvashatjuk a levél végén.³⁷

Azt láthatjuk tehát, hogy a hatalomváltás öröme mellett számtalan kérdés vetődött fel a teológiai hallgatók anyagi helyzetével és a lelképásztorképzés jövőjével kapcsolatban. Egyrészt valamilyen módon csökkenteni kellett a hallgatók hozzájárulásait, másrészt egyfajta kampányt kellett indítani annak érdekében, hogy a fakultás több külső támogatáshoz jusson a különböző ösztöndíjak és juttatások révén. Tehát 1940 novemberében az volt a kulcskérdés, hogy miként tudják sikeresen megoldani a kialakult anyagi hiányok pótlását, másrészt milyen módon tudják „megfogni” a potenciális jelentkezőket.

A következő fejezetben azt vizsgáljuk meg, hogy melyek voltak e kulcskérdés körüli fejlemények a tanév végéig, majd pedig rátérünk arra is, hogy a teológiai tanárok miként látták a második bécsi döntés után a fakultás és az egyház helyzetét.

Egy tanév margójára. A fakultás helyzete 1941 nyarán

Az 1940–1941-es tanévet záró ünnepséget 1941. június 15-én tartották. Történelmi vonatkozásban ez a Szovjetunió elleni német villámháború előtt egy héttel történt. Gönczy Lajos igazgató a következő szavakkal indította évváró beszédét:

„Tíz hónap telt el az esztendő kezdete óta, de még ma is, minden nap újból és újból olyanok vagyunk, mint az álmodók. Újból és újból tudatosítanunk kell, hogy

³⁷ Az EREK Theológiai Fakultása igazgatóságának az EREK igazgatótanácsához címzett levele. IgtanLvt 1416/1940.

nem vagyunk idegenek, hontalanok hazánkban. Hogy szabad nekünk újból azoknak lennünk, akiknek teremtettünk: magyaroknak és reformátusoknak.”³⁸

Úgy vélte továbbá, hogy a szüntelen hálaadás mellett az impériumváltás teljes mértékben meghatározta az intézet külső és belső életét: ilyen öröm volt a Ferenc József Tudományegyetem hazaköltözése Kolozsvárra vagy éppen a püspöki látogatás. Az igazgató kiemelte a Délvidék jelentős részének az anyaországhoz történő visszacsatolását, mivel így ők is részei lettek a megnagyobbodott Magyarországnak.³⁹

Az öröm ellenére a fakulás anyagi válságba került, s amint már láthattuk, a teológiai hallgatók és a fakultás támogatásra szorult. Az ifjúság egyre nagyobb krízishelyzetbe került. A román uralom alatt ugyan számtalan legáció hely megmaradt, azonban az egyház egyéb forrásai elvesztek. Gönczy Lajos mégis abban látta a fakultás válságát, hogy nem volt elég jelentkező. Ez különben nemcsak a kolozsvári, hanem a Kárpát-medence összes teológiai egyetemének is gondot okozott. Gönczy Lajos ekképpen sürgette a gond megoldását: „Ez a létszámapadás olyan nagy veszedelem, amely ellen minden erővel fel kell venni a harcot”.⁴⁰

A különböző anyagi juttatások ösztönzése mellett abban rejlik a megoldás – fejtette ki az igazgató –, hogy „a theologus kérdést az anyaszentegyház lelki kérdésévé tesszük”.⁴¹ Ez azt jelenti, hogy elsősorban az egyház és a reformátusság feladata hallgatót küldeni az intézetbe.

„Ne csak egy-egy papi család, hanem minden igaz református család érezze a kötelezettségét, hogy fiai közül Isten szolgálatára is adnia kell. Mert a jól értelmezett sáfárság nemcsak a pénzemnek és terményeimnek a tizedét kívánja, hanem a fiak tizedét is. Azoknak is legjavát az Úrnak kell szentelni.”⁴²

Ezt a felelősséget minden református gyülekezetnek, minden egyházmegyének és minden református kollégiumnak éreznie kell – hangsúlyozta Gönczy Lajos igazgató. E felelősségtudatnak pedig nem az összes teher átvételében kell megnyilvánulnia, hanem sokkal inkább abban, hogy a gyülekezetek, az egyházmegyéek

³⁸ Gönczy Lajos: Az aratnivaló sok, a munkás kevés. In: uő. (szerk.): *Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának értesítője az 1940–41. tanévről*. A Ref. Theol. Fakultás, Kolozsvár 1941, (15–21), 15.

³⁹ Jugoszlávia lerohanásával Magyarország sajnos patthelyzetbe került, és belekényszerült a második világháborúba. Teleki Pál, az akkori magyar miniszterelnök többek között emiatt vetett véget életének 1940 áprilisában.

⁴⁰ Gönczy Lajos: *Az aratnivaló sok, a munkás kevés*, 17.

⁴¹ Uo. 18

⁴² Uo. 17.

és a református kollégiumok legyenek közömbösek abban a tekintetben, hogy van-e vagy nincsen teológiahallgató-utánpótlás. Beszédét így folytatta:

„[...] a lelkeszhiány akkora veszedelem, hogy már akkor félre kell vernünk a vészharangot, amikor még csak mint lehetőség fenyeget. Nem szabad bevárunk a bekövetkezését. [...] Ma olyan időket élünk, amikor sok és nehéz gondja van minden egyháznak. Így a miénknek is. De ezek között a legnagyobb, a legsürgetőbb a lelkészutánpótlás kérdése kell hogy legyen.”⁴³

Végül arról is olvasunk, hogy a református egyháznak „hatványozottan” kell részt vennie Magyarország jövőjének formálásában; de ez a szolgálat nagy veszélybe kerül, ha nem lesz, aki azt végezze. Ezt a szolgálatot a második világháború és annak kimenetele teljes mértékben ellehetetlenítette, majd az 1948-as változások után az erdélyi református egyház egy teljesen más jellegű válaszüthöz érkezett, ami már nem tárgya ennek a tanulmánynak.

Így látták ők.

Teológiai tanárok a második bécsi döntésről

A második bécsi döntés kulcsszerepet játszott a vizsgált időszak egyházi kiadványaiban is. A *Református Szemlében*, a *Kiáltó Szó*ban (*Kálvinista Világ*) és *Az Útban* több olyan írás is megjelent, amelyet ennek a témának szenteltek, és amely jól tükrözi azokat a gondolatokat, szemléleteket, amelyek a korabeli egyházi értelmiséget foglalkoztatták. Ezen írások alapján igyekszünk rekonstruálni azokat a fontosabb sajátosságokat, amelyek alapján még inkább körvonalazódik a korszellem és az egyházi értelmiség második bécsi döntést illető viszonyulása.

Elsőként nézzük meg Tavaszy Sándor írásait. Az első a bécsi döntés meghozatala után látott napvilágot a *Református Szemlében*, a második pedig az általa szerkesztett *Kiáltó Szó* szeptemberi–októberi számában. *A bécsi döntés után* című írásában így fogalmazza meg érzéseit: „...mi ma könnyezve és vérezve ünneplünk”. Míg Teleki Pál miniszterelnök lelkiismeret-vizsgálatra hívta fel a magyar testvéreit, addig Tavaszy az Isten előtti lelkiismeret-vizsgálatra szólította őket, majd azzal folytatja, hogy új nemzetszemléletre és látásmódra van szükség, amelynek értelmében nem szabad tovább folytatni a széthúzást, a pártoskodást, a gyűlölködést. Annak ellenére, hogy az eltelt két évtizedben senki sem akadályozta a magyarok elleni gyűlölködést, a magyaroknak mégis tartózkodniuk kell a bosszútól, hanem sokkal inkább az „evangéliumi tartalmat” kell nyújtaniuk. Arra is rávilágít, hogy most van igazán helye a munkának és a dolgozni akarásnak. Kerülni kell a „jelszópolitikát”,

⁴³ Gönczy Lajos: *Az aratnivaló sok, a munkás kevés*, 19–20.

a „jelszóműveltséget”, az egyéni érdekeket, amelyek csak nyomorúságba döntenek. Üzenetét a következő sorokkal zárja:

„A bécsi döntés után döntsünk végre s álljunk az igazság, a nemzeti becsület oldalára, ismerjük fel, hogy a haza több mint a föld, a nemzet nagyobb, mint mi és Isten dicsőségesebb, mint a nemzet. A hazaszeretet áldja meg a földet, a nemzet-szeretet nemesítse meg az egyéni lelket, az istenszeretet pedig szentelje meg a nemzetet. A magyar igazság legyen részes az evangéliumi igazságban, a nemzeti becsület pedig legyen részes az Isten akaratának szolgálatában.”⁴⁴

A *Pásztorújság*ból átvett és a *Kiáltó Szó*ban is megjelentetett írása, amely *Az erdélyi szellem új hajnala* címet kapta, a második bécsi döntés utáni hetek állapotát tükrözi. Ebben Tavasz Sándor áldást kíván a „bejövőknek”, akiknek mindenképp figyelembe kell venniük Erdély sajátos helyzetét: itt nem fegyverekkel és nem ágyúkkal, hanem belső lelki fegyverekkel őrizték meg mindazt, ami fontos. Ennek értelmében minden nap együtt kell működnie a „magyar nemzetképnek” és „az erdélyi szellemnek”, ugyanis ez utóbbi kicsinyített mása az előbbinek, és ezt írja: „Erdély a világban egy nagyon kicsiny táj. Belül azonban egy kis világ.” Erre tekintettel kell lenni minden élethelyzetben, amit össze kell kapcsolni az evangéliumi paranccsal, vagyis az aranyszabállyal (Mt 7,12),⁴⁵ ami nem azt jelenti, hogy veszélyeztetnék a magyar nemzeti létet, hanem sokkal inkább Bethlen Gábor politikájának és szellemének a tükröződése, amely sohasem elnyomó, hanem „szíveket hódító”.

Ezt követően arra szólítja fel az olvasóit, hogy azok, akik csatlakozni akarnak ehhez a szemlélethez, „vessenek le minden kirívó életformát és ejtsék el az elkülönítő osztálytudatot”. Ezen Tavasz Sándor azt értette, hogy az erdélyi életforma egyszerű és tiszta, sokkal inkább puritán, mintsem barokk. Emiatt van az, hogy az erdélyi ember előtt nem jelent semmit és „nevetségessé válik mindenféle nagyotakarás, hetvenkedés és hivalkodás”. Végül azzal zárja az írását, hogy Erdélyben élni mindig kockázatvállalást és rendeltetést jelentett a nemzetre, a hitvallásra, a hivatásra vagy akár az érzelmi állapotra vonatkozóan. Ezt a nagy ajándékot kell felkínálniuk viszonzásul az új magyar hazának.⁴⁶

Imre Lajos *Az Útban* közölt cikket a második bécsi döntés utáni új feladatokról. Ebben azt tudatosítja, hogy a sokévnnyi nehézség után bekövetkezett új helyzet is „nagyobb és súlyosabb felelősséget” ruházott rá az erdélyi református egyházra és annak minden egyes munkására. Eddig mindenki védekezhetett azzal,

⁴⁴ Tavasz Sándor: A bécsi döntés után. In: *Református Szemle* 33. (1940/25), 384–386.

⁴⁵ *Ami csak szeretnétek, hogy az emberek tegyenek veletek, mindenben ugyanúgy tegyetek ti is velük, mert ezt tanítja a törvény és a próféták.* Mt 7,12 (RÚF, 2016).

⁴⁶ Tavasz Sándor: Az erdélyi szellem új hajnala. In: *Kiáltó Szó* 14. (1940/9–10), 110–112.

hogy a világi hatóság nem engedi megfelelőképpen végezni a szolgálatot, azonban az új helyzetben többé nem lehet ilyen akadályokkal számolni, majd ekképpen összegezz: az „új helyzet mindig új nehézségekkel, de új lehetőségekkel is jár”, ezeket felhasználni pedig Isten előtti kötelesség.⁴⁷

Ezt követően a magyar állami integráció kérdése vetődött fel, vagyis az, hogy milyen módon lehet megtartani azokat a kincseket, amelyeket a „22 évi különállásban Isten kegyelméből kitermeltünk”. Ezek közé tartozott a hitvallásközpontú tanterv és a valláskönyvek további alkalmazása és megtartása. Egy másik ugyanilyen fontos dolog az istentiszteleti rendtartás, hiszen ez olyan „kincs és érték, amellyel nem szabad szakítanunk”, noha sok helyen a lelkipásztorok elle-nezték annak bevezetését, és nem használták kellőképpen. Ezek mellett az egyházfegyelmi szabályzat és a teológiai oktatás ötödik évfolyamának bevezetése is azon „kincsek” közé tartozik, amelyeket mindenképp meg kell őrizni a történelmi sorsforduló után is.⁴⁸

Imre Lajos azt is hangsúlyozta, hogy a hatalomváltás nem követel semmiféle szemléletváltást, hiszen az erdélyi református egyház eddig is az evangélium alapján működött, azonban fontos ezt a szellemiséget minél inkább tudatosá tenni, és sokkal nagyobb erőbedobással kell folytatni a már elkezdett munkát. Az első és legfontosabb ilyen munka az Ige szolgálata, amelyet semmilyen körülmények között nem szabad emberi törekvéseknek alávetni. Az új helyzetben az Igének „buzgóbb, mélyebb, minél több alkalmat megragadó hirdetésére” van szükség, és szorosabb kapcsolatot kell keresni a gyülekezeti tagokkal, vagyis a „pásztorációnak sokkal mozgékonyabbnak kell lennie”. A missziói munkát, a különböző gyülekezeti alkalmakat még inkább komolyabban kell venni és végezni.

„Több alkalmat kell keresnünk, hogy az egyház tagjaival kapcsolatunk legyen, hogy őket meglátogassuk, életükben s annak kérdéseiben Isten Igéjét hirdessük, válságaiban velük együtt tusakodjunk, döntéseiket igyekezzünk Isten akarata szerint formálni. A lelkipásztornak ma a lelkek bizalmasának kell lennie; nem azért, hogy uralkodjék felettük, hanem hogy Isten akaratának elfogadására próbálja őket előkészíteni.”⁴⁹

Ami az egyház és állam kapcsolatát illeti, Imre Lajos szerint fontos együttműködni a kulturális, a gazdasági és a szociális intézményekkel, és az egyháznak részt kell vállalnia a „nemzeti művelésben” is. Ezt azt jelenti, hogy mindenkinek lehetővé kell tenni, hogy hozzájusson a „műveltség kincseihez”. Az egyháznak azon

⁴⁷ Imre Lajos: Egyházunk feladatai új helyzetünkben. In: *Az Út* 22. (1940), (205–208), 205.

⁴⁸ Uo. 205–206.

⁴⁹ Uo. 207.

kell dolgoznia, hogy „az állami segítségre való támaszkodás helyett” a hívek saját gazdasági megerősödését mozdítsák elő, a híveket pedig még inkább rá kell nevelni az egyház támogatására.⁵⁰

László Dezső sokrétű egyházi munkássága mellett 1938 és 1940 márciusa között volt a teológiai fakultás magántanára. Ezt követően megválasztották a belvárosi református egyházközség lelkipásztorának, a második bécsi döntés után pedig a magyar parlament alsóházának tagja lett, s így már nem sok ideje maradt az oktatásra.⁵¹

A fordulat utáni hetekben megjelent írása azt a kérdést vetette fel, hogy vajon lehet-e egyáltalán új helyzetnek nevezni Észak-Erdély Magyarországhoz történt csatolását. Teológiai szempontból az ember lényege nem változik semmiféle új helyzetben, hiszen Jézus Krisztus „tegnap és ma és örökké ugyanaz”, az életet megrontó bűn pedig nem változik. Az emberek annál inkább elégedetlenek a változással szemben, minél inkább újnak vélték azt. A második bécsi döntést követő állapotok nem teljesen újak, hiszen a teológiai szempontok mellett az erdélyi magyarság a román állam hatalma alatt is, ha nem is állami életet, de magyar nemzeti életet élt. A magyar út sem változik, hanem megmarad annak az útnak, ami volt, hiszen a megpróbáltatások során az erdélyiek nem váltak „új” magyarokká. Eből a megközelítésből László Dezső három pontban fejtette ki az „új helyzet új útjait”.⁵²

Először a kisebbségi sors egyénekre gyakorolt hatásáról beszélt. Úgy véli, hogy káros „lélektani tünetek” lettek úrrá a magyar embereken, azonban ez a sors új dolgokat termelt ki a szellemi élet terén. Az erdélyi magyarságot a beteljesült Igéhez hasonlítja: „külső emberünk romlott, a belső mindazonáltal épült”. Tehát a kisebbségi évek alatt szerzett és tapasztalt traumákat nem szabad tovább vinni az egyéni élet terén, de az értékes szellemi erőket annál inkább.

Az írás második részében az egyházi életre tér ki. Úgy fogalmaz, hogy áldás volt az egyház önállóságra való törekvése, és a kisebbségi sorsban „kedvezőbben alakultak az egyházak közötti viszonyok” magyar tekintetben. Az immár külsőleg jobb helyzetben mindig rá kell mutatni a belső megújulásra, és az anyaországi „nyílt felekezeti ellentéteknek” nem szabad megrontaniuk az erdélyi magyar felekezetek közötti együttműködést „a nem magyar egyházak kárörömére”.

⁵⁰ Imre Lajos: *i. m.* 208.

⁵¹ Juhász Tamás: „Krisztusban legyen ifjúvá az ifjú Erdély”. László Dezső, a Református Theológiai Fakultás magántanára. In: Cseke Péter (szerk.): *László Dezső emlékezete 1904–2004*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár 2004, (37–43), 37.

⁵² László Dezső: Új helyzetünk új útjai. In: *Kiáltó Szó* 14. (1940/11), (118–121), 118.

„A mi útunk a felekezetek közötti kérdésben világos. Magunkat nem felekezetnek, hanem egyháznak tekintjük, Krisztus egyházának. Ebből a hitbeli igazságból egy pillanatig is semmit sem engedünk. És magunkat a legegyetemesebb keresztyén egyház képviselőinek tekintjük. Mi a felekezetek közötti harcban sohasem az ellenfél szűk szempontjainak éles utánzásával, hanem mindig az egyetemes szempontok érvényesítésével győztünk. Ez nem liberális megalkuvás, hanem az igaz pozitív protestáns gondolat érvényesítése.”⁵³

László Dezső arról írt harmadsorban, hogy a nemzeti élet és a nemzeti érdekek szolgálata Trianon után nem esett egybe annak az államnak az életével és érdekeivel, amelyben élniük kellett, ennek pedig előnyei és hátrányai is voltak. A bécsi döntést követően ez a legfontosabb dolog a nemzeti élet vonatkozásában: meg kell tanulni az „állam iránti mérhetetlen felelősséget”, és pedig azért, hogy ne azt lássák a kisebbségi helyzetből adódóan, hogy „hol árt az egyéni életnek az állam”, hanem meg kell tanulni „az államért való önfeláldozást”. Írásának végén pedig ezt hangsúlyozza:

„Új helyzetünk új feladatokat hozott, ezekre a feladatokra fel kell készülnünk. Ebben a felkészülésben abból kell kiindulnunk, amink van. Könnyörtelenül ki kell irtanunk megunkból mindazt, amit mint egészségtelen, beteg tünetet termelt ki bennünk a kisebbségi élet, de szabad szárnyat kell adnunk mindannak, ami erő, ami egészséges és jövőálló új életként alakult ki bennünk immár letűnt kisebbségi sorsunk napjai alatt.”⁵⁴

Összegzés

Tanulmányunkban egy jelentős közigazgatási-hatalomváltási folyamatot vizsgáltunk meg: milyen hatást gyakorolt az 1940. augusztus 30-ai második bécsi döntés az erdélyi református egyház Kolozsvári Theológiai Fakultására? Ez a történelmi fordulat nemcsak öröme adott okot, hanem nagymértékben megváltoztatta és nehézségek elé állította a teológiai képzést. Betekintést nyerhettünk abba, hogy a fakultás és annak vezetősége milyen kihívásokkal szembesült az új helyzetben, és hogy milyen megoldásokat keresett ezeknek orvoslására.

A második bécsi döntést követően a fakultásnak a magyar állam egyházi felsőoktatásába való betagozódása az elsődleges feladatok közé tartozott. Rendezni kellett továbbá a hallgatók tanulmányi helyzetét, szembe kellett nézni a jelentős létszámcsökkenéssel és az pénzügyi válsággal. Ezek a hatások megváltoztatták a fakultás külső és belső életét is; következőképpen azt látjuk, hogy a társadalmi,

⁵³ László Dezső: *Új helyzetünk új útjai*, 119–120.

⁵⁴ Uo. 121.

közigazgatási, politikai változások kiváltképp befolyásolták az intézet működését és a lelkipásztorképzést.

Az Erdélyt érintő hatalomváltási folyamatok egyházi kontextusban való értelmezéséhez a teológiai tanárok egyházi kiadványokban megjelent írásai nyújtottak támpontot. Segítséget nyújtottak a helyes látásmód kialakításához, és meghatározták a döntés vélt, illetve várt következményeit. Tanulmányunk arra is rávilágít, hogy a vizsgált időszakban az egyházi és közéleti tevékenységek rendkívüli módon fonódtak össze.

Felhasznált irodalom

Levéltári források

a) Az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára

Ref. Theol. Tanárkari jegyzőkönyvek 1895–1948. 1940. szept. 19.; 1940. szept. 26. 1940. nov. 15.

b) Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának Levéltára

Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának ülésjegyzőkönyvei. II. ülés/1940.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultása igazgatóságának az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsához címzett levele, 1416/1940.

Jelentés a visszacsatolt és a Romániában maradt egyházközösségek tárgyában, 1940. október 21., 10897/1940.

c) Az Erdélyi Református Püspökség Levéltára

Gönczy Lajos értesítése az idei év kezdetéről és a minősítő vizsgáról, 804/1940.

Könyvek, tanulmányok, cikkek

Buzogány Dezső: A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948.* Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, (5–28), 17–18.

Gönczy Lajos: *A mi fakultásunk. A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás ismertetése.* Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.T., Kolozsvár 1940.

Gönczy Lajos: Az aratnivaló sok, a munkás kevés. In: uő (szerk.): *Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának értesítője az 1940–41. tanévről.* A Ref. Theol. Fakultás, Kolozsvár 1941, 15–21.

Gönczy Lajos: Új idő – régi lélek. Évnyitó beszéd. In: uő (szerk.): *Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1940–41. tanévről.* A Ref. Theol. Fakultás, Kolozsvár 1941, 5–14.

Imre Lajos: Egyházunk feladatai új helyzetünkben. In: *Az Út* 22. (1940), 205–208.

- Juhász István: A romániai magyar református egyház. In: *Kiáltó Szó* 14. (1940/9–10), 107–108.
- Juhász Tamás: „Krisztusban legyen ifjává az ifjú Erdély”. László Dezső, a Református Theológiai Fakultás magántanára. In: Cseke Péter (szerk.): *László Dezső emlékezete 1904–2004*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár 2004, 37–43.
- L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2001.
- László Dezső: Egyházunk szolgálatai a nagy változás idején. In: *Református Szemle* 33. (1940/26), (405–407).
- László Dezső: Új helyzetünk új útjai. In: *Kiáltó Szó* 14. (1940/11), 118–121.
- Molnár János: Gönczy Lajos. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 319–336.
- Nagy Alpár-Csaba: *A dél-erdélyi református egyházkerületi rész története 1940–1945*. L’Harmattan, Budapest 2012, 24.
- Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995.
- Ősz Sándor Előd: Egy beiratkozási anyakönyv tanulságai. A kolozsvári Református Theológiai Fakultás hallgatói 1895–1948. In: *Református Szemle* 111. (2018/4), 436–448.
- Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Tavaszy Sándor: A bécsi döntés után. In: *Református Szemle* 33. (1940/25), 384–386.
- Tavaszy Sándor: Az erdélyi szellem új hajnala. In: *Kiáltó Szó* 14. (1940/9–10), 110–112.
- Tavaszy Sándor: Jegyzőkönyv az erdélyi református egyházkerület Igazgatótanácsának helyi (kolozsvári) tagjaiból alakult értekezlet 1940. augusztus 31-én tartott üléséről. In: *Református Szemle* 33. (1940/25), 386–388.
- Vásárhelyi János: Körlevél. Valamennyi nagytiszteletű esperes és tiszteletes lelkész a[tyánkf]jának. In: *Református Szemle* 33. (1940/26), 394–397.
- Vásárhelyi János püspök üdvözlő beszéde. In: *Ellenzék* 61. (1940/211, szept. 15.), 3.
- Vásárhelyi János református püspök beszéde. In: *Ellenzék* 61. (1940/212, szept. 17.), 3.

* * *

In our study, we examined a significant change of administration and power: what was the impact of the Second Vienna Award of 30 August 1940 on the Faculty of Theology of the Transylvanian Reformed Church in Cluj/Kolozsvár? This historical turn of events was not only a cause for joy, but also a major change and challenge for theological education. We were able to gain insight into the challenges the faculty and its leadership faced in the new situation and the solutions they sought to address them. After the second Vienna Award, the integration of the faculty into the ecclesiastical higher education of the Hungarian state was one of the primary tasks. The academic situation of the students also had to be sorted out, and the Faculty had to face a significant reduction in its staff and the financial crisis. These influences changed the internal and external life of the faculty; consequently, we see that social, administrative and

political changes had a particular impact on the functioning of the institute and on the training of ministers.

The writings of the theological teachers in ecclesiastical publications have provided a basis for understanding the processes of power change in Transylvania in their ecclesiastical context. They helped to develop a correct vision and to identify the perceived and expected consequences of the decision. Our study also shows that during this period, ecclesiastical and public activities were deeply intertwined.

Keywords: church history, church and state, Faculty of Theology in Cluj/Kolozsvár, Second Vienna Award, power change.